

ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Հայրենիք չորեքշաբթի եւ շաբաթ օրերը կը հրատարակուի : Տարեկան բաժանորդագիրն է Պօլսոյ համար երեք , իսկ գաւառաց համար երեք ու կես արծաթ մեծիտ կանխիկ : Ծանուցման տողը երկու դրուշ է :

Խմբագրութեան ուղղեալ նամակ եւ չը տրուիր : Լրագրոյս վերաբերեալ ո եւ ե գիր պետք է ուղղել առ Տէր-Խմբագիր Մ. Յ. Սեյիքեան Րիզա փաշա խան քիւ 3 :

ԹԻԻ 574 ՏԱՐԻ Ժ.

ԵՐԵՎԱՆԻ

1879 ՆՈՅԵՄԲԵՐ 20

ՍԶԳԱՅԻՆ

Տիգրանակերտէն այս օրերս հեռագիրներ կը տեղան յԱզգ. Պատրիարքարան , որք կը ծանուցանեն թէ ժողովուրդը անհովիւ եւ անդլուխ մնալով , յուսահատեալ կը օնավորութեան դիմելու կը պատրաստուի :

Տիգրանակերտէն առ Ազգային ժողովոյ դիւանն ուղղեալ հեռագիր մ'ալ շատ տխուր կը նկարագրէ ժողովրդեան վիճակը . առ ժամանակեայ ժողովը ցըրուեր , հարստահարութիւնք բազմացեր , գիւղերու ազգայինը կը օնավորութեամբ դաշնակցեր են . Առաջնորդին վերադարձը կը թախանձեն , ալ տնօրէնութիւն անօգուտ կը համարին եւ սոյն հեռագիրը վերջնական լինելը կը ծանուցանեն :

Այսպիսի ծանր վիճակի մը դարման տանիլ եւ ծանուցեալ չարեաց առաջն առնուլ Ազգային ժողովոյ պարտքն է , ուր կը սպասէ Տիգրանակերտի Առաջնորդական խնդիրն իւր լուծումն ստանալու համար :

Երէկ իրիկուն Ներքին գործոց նախարար Բարձր. Մահմուտ Նէտիմ փաշայի կողմանէ յԱզգ. Պատրիարքարան ղրկուած գիր մը Ունիոյ ամբողջ բանտարկելոց եւ ի Պօլիս տարագրեալ Ունեցի ազգայնոց Բ. Դրենքն ընդհանուր ներողութիւն չնորհուած եւ իրենց հայրենիքը վերադառնալու աղատութիւն տրուած ըլլալը կը ծանուցանէ :

Կիլիկիոյ Տ. Մկրտիչ կաթողիկոսը Չըրնուզի վանքն այցելելով , խել մը բարեկարգութիւններ ըրեր է . նախ Տ. Յովհաննէս անուն վարդապետ մը որ քանի մը ամիս առաջ Չըրնուզի վանքն արքայապետէր Մկրտիչ կաթողիկոսի գիտութեամբ , Չըրնուզի վանհայր կարգեր է փոխանակ Դեր. Նիկողոս եպիսկոպոսի որ հոս կը գտնուի . սորա ձեռնադրած քահանայներէն անոնք որք հնազանդութիւն յայտնուր են , պաշտօնի մէջ հաստատուր է . իսկ հնազանդութիւն չը յայտնողները կարգազուրկ ըրեր է : Նոյնպէս Դեր. Նիկողոս եպիսկոպոսի արքանեկայ ձեռքէն վանուց մատակարարութիւնն առնելով , ուրիշներու յանձնել է : Մեզ դուռած նամակը կըսէ թէ վանքը որ բաւական հարստութիւն ունի , քանի մը պորտաբոյծ անձանց (այր եւ կին) ձեռքն անցած լինելով , ամէն բան ըստ հաճոյս կը գործուէր , կը ծախսուէր եւ

վանքին սեփականութիւնը , ոչխար , տաւար եւ այլն քանի մը դատարկագործներու փորը կը պարարէին :

Նամակագիրը իրաւունք կուտայ Տ. Մկրտիչ կաթողիկոսի կարգադրութեանց սակայն մեք առանց կանխակալ կարծիք յայտնելու նորագոյն տեղեկութեանց սպասել խոհեմութիւն կը համարուի :

Ազգային ժողովոյ յառաջիկայ ուրբաթ օր գումարելի նիստը ինչ ինչ պատճառներով չաբաթ մը յետաձգուեցաւ :

Դերձանէն

. . . Խմբագիր ,

Ձեր հետ մինչև ցարդ չը թղթակցելու ըրած անպատեհութեանս մասին Ձեր ներողամտութիւնը կը խնդրեմ , վասն զի առանց պատճառի չէր . նախ եկածէս ի վեր չարունակ անհանգստութեան մէջ եմ . երկրորդ բոլոր պաշտօնական եւ անպաշտօն գրութեանցս եւ քաջած հեռագիրներուս եւ ոչ միոյն պատասխան ընդունած եմ : Երրորդ անպաշտօն անստուգութիւնը զիս խորին մտաւնդութեան մէջ ընկղմած է :

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրն եւ Ազգ. Վարչութիւնը վարդապետ մը ի գաւառս կը ղրկեն այս ինչ պաշտօնով մը . հաղիւ իւր պաշտօնատեղին կը հասնի , դեռ նորա պաշտօնավարութեան փորձը չտեսած յանկարծ նոր տնօրէնութիւն մը կ'ընեն . ուրիշ պաշտօնէի մը իրաւասութեանը ենթարկելով իջնա , մուրալով քսան ոսկիէն աւելի ծախք կ'ընէ , հեռագիրներ կը տեղայ ի Պօլիս եւ ի կարին եւ բնաւ քաջալերութիւն չըտնէր . գաւառին ժողովուրդն իրեն հետ գործակից լինելէ խիստ հեռի է , արտաքին եւ թէ ներքին մասնական ազդեցութիւնները կը ճնշեն զինքը , այսպիսի յուսահատական դրից մէջ ինչպէս կարենայ դործել նոյն վարդապետն , յանուն արդարութեան դուք խօսեցէք : Տէր Խմբագիր . նպատակնիս եթէ ազգը փրկել , ազգը կառավարել եւ կամ ազգին ծառայել է , այս եղանակաւ իսպառ անկարելի է , իսկ եթէ նըպատակնիս ապիկար եկեղեցական մը հարուածել է , դոնէ ժողովրդեան խընայել պէտք է . վարդապետն իւր պաշտօնէն զատելով այնպէս հարուածելու է . որպէս զի ժողովուրդն եւ կամ ազգն ալ այս մասին վնաս մը չկրէ :

Դերձանի գաւառէն տեղեկութիւն ստանալու մասին անշուշտ հետաքրքիր

էք . եւ ես ալ զայդ կարի համառօտութեան մէջ ամփոփել կուզեմ :

Գերջանը Կարնոյ , Բաբերդի , Երիզայի , Ղուղուշանայ եւ Բիշի մէջ տեղ գաւառ մ'է , երկայնութիւնն է արեւելքէն արեւմուտք քսան ժամ իսկ լայնութիւնն է հիւսիսէն հարաւ ութ ժամ լեւանց գօտիներով շրջապատեալ եւ Եփրատ գետով ընդմիջեալ , ոչ լեռները անտառ ունին եւ ոչ ալ դաշտերը պարտէզ , այլ միայն մարդոց համար ցորեն կայ ուտելու խիստ առատ եւ անասնոց համար գարի , հարիւր տասը գիւղէ կը բաղկանայ Դերձան , որոյ երեսուն եւ հինգը Հայոց է . մնացեալը Բրդաց եւ Թրքաց :

Դերձանը քաղաքակրթելու համար քաղաք չինելու է . Հայէն , Բրդէն եւ Թրքէն մէյ մէկ մաս ժողովուրդ հոն զետեղելով նախ արհեստ եւ վաճառականութիւն եւ ապա ուսում ու գիտութիւն հոն զարգացնելու է :

Արդի Դերձանը Զեքի մ'է ամեն ժողովրդոց համար , իսկ դժոխք մ'է Հայոց համար . ֆառաշարութիւնը ուր շինել կուտայ չորրորդ բանակին զօրաց տրուելու , տասանորդի ցորեն եւ գարի կրել կուտայ , կարին կամ Երիզայ ամբարնելու : Առաջնորդը պտղի կը ժողովէ . Կարնոյ Յարութիւն Սրբաղան երկու հարիւր լիտր ալիւր կուղէ . Տ. Հմայեակ վարդապետ Դիմաքսեան հանգանակութեան տուամար կը ղրկէ . Յոյն եւ Հայ քահանայք , Բիւրտ եւ Թիւրք ազգատեղ տուարակ կալերը կը վաղեն , ասոնց ամենուն ժողովուրդն հասնելու է : Ո՞ր մէկին . . . Հայոց գիւղերն երեզայէն Կարին երթալիւ ճիշտ ճամբուն մէջ տեղն է . անոր համար մէկ կողմէն Վալայի հողերն միւս կողմէն բանակին պէտքերն պատրաստող մեր Հայերն են . երեք տարի շարունակ Օսմանեան բանակին ծառայել է մեր ժողովուրդն , այս վերջի պատերազմի միջոցին կովը տուեր է որպէս զի զօրքերը ուտեն , սայլերն ու եղներն բնաւ չեն դադրած . ոչխարն ու այծը նոյնպէս . կաթը մածունը , եղն ու սէրն , յանուն իւր կրօնին նախատինքներ ու հայհոյանքներ լսելով , երկաթէ դաւաղաններով ծեծ ուտելով . թող Բիւրտերէն քաջածն եւ Թրքերէն կրածն :

Մեր Հայոց վիճակն ազգայնութեան մասին , «Երկիր էր աներեւոյթ եւ անպատրաստ» , կրօնական զգացման մասին եկեղեցի երթալու , պահք բռնելու եւ աղօթք ընելու մասին մէջ շատ խիստ

են, միևս առաքինութիւնները ի բայ թողնուի և Ասիական նախապաշարութեանը չը հեռանալով, ոչ ազգութիւն գիտեն և ոչ Հայկական խնդիր. ոչ խմբագրութիւն և ոչ ալ դաստիարակութիւն. այս աշխարհը և գործերն և կերթան հողին մէջ կը նետեն. միևս աշխարհը կերթան հընձեղու, քաղաքագէտ են ուրիշ խարդաւանքը նշմարելու չափ և կարող են իրենք ալ փոխարինելու, աղէկ կը խորհին և կը խօսին օգններու քով, բայց ոչ կը դործեն, բռնաբարութեան դէմ զինելու չափ արիութիւն չունին, և ոչ ալ աշխատելու կամք, ի բնէ վախկոտ են, թող Առաջնորդն ամեն բան ընէ և մենք հանգիստ ուտենք և խմենք կըսեն, շատ կը սիրեն իրարու հետ խնամութիւն, կնքահայրութիւն և ազգականութիւն հաստատել և յաճախ երթնել եկ ընել անոնց տունները, մերթ սայլով, մերթ ձիով կամ եղով և կամ շատ անգամ ալ ոտքով. կանայք էրիկ մարդոցմէ աւելի աշխատասէր են. բոլոր տարւոյն շրջանը տիւ և գիշեր աշխատութենէ դադարած չունին, ցորենի առևտուրը հոս խիստ յաջող է. կարինը, Երիզան և Բաբերդն կշտացնողն Դերձանն է, ունի նաև աղէկ մեղր, հողը խիստ պարարտ է, և ամեն սերմերու համար թերեւս արգասաբեր, բայց երկրին ժողովուրդն միշտ իւր ցորենն ու գարին գիտէ:

Հոս յառաջագիտութիւնը զգալի ընելու համար երբոր քաղաք մը շինուի յանուն Դերձանի, կարելի է կեդրոնական վարժարան մը հիմնել և վանուց մէջ ալ գիշերօթիկ մը հաստատել, վասն զի գիւղացին իւր այս վիճակին մէջ ծանրութեամբ ոսկի կը չի տղայ չտար:

Եկածէս ի վեր ձիէն վար իջած չունիմ, մերթ ի Մամա-խաթուն գնա, ուր է կառավարութեան կեդրոնն, մերթ վանքը դարձիր, եկածէս ի վեր դեռ չեմ կարողացած Ս. Պատարագ մատուցանել, վասն զի Կէօղաշ գիւղէն տաճկաց ձեռքով փախուցեալ երկու Հայ աղջիկները գտնելու կը հետեւիմ, այս ալ բաւական չէ, մէկը կուգայ կըսէ սայլս բռնեցին. որպէս զի տէրութեան հօգուտ կամ Երիզա փոխադրեմ, միևս մը կուգայ հօգուտ փոխադրել տալու սայլ կուգեն կըսէ, այս կերթայ ուրիշ մը կուգայ տունս պարպեցին, որպէս զի հօգուտ փոխադրել մը կուգայ բողոքելու, թէ պղծուր չխաշելուս համար զօրքերը զիս ծեծեցին: Ես Պատրիարքարան և կարին կը գրեմ կամ կը հեռագրեմ, բռնաւ չեն պատասխաներ. ընդհանուր անտարբեր է ինձ հետ դործելու. իսկ մասնաւորը յաջող իրենց աղբեցութիւնը միշտ իմ վրաս բանեցնելու: Ի վերայ այս բանային իմ առաջարկութիւնս է. Դերձանը նախ փրկել ի հարստահարութենէ, ապա քաղաք մը շինել, ապա սահմանադրել և ապա դպրոցաց հոգ տանիլ:

Մնամ ի սրտէ բարեացակամ ի հայրենիս Վ. Շէքեհեան

14 հոկտ 1879
Ի Ս. Վանս Դաւթի
Դերձանու

Բաղէշէն՝

. . . Տէր .

Խորխոռունեաց նահանգի գիւղերէն Յարի անուն գիւղի շինեցէն, Այսայ անուն գաղանաբարոյ անձը՝ որ շինութեան անուն իբրու մուշտակ մը վրան առնելով շարունակ, իւր գաղանային խօսքով շինեցէն, իւր Սողթայ ըստած քանի մը արբանեակներուն ձեռքով, թէ յայտնի և թէ գաղտնի կը գործէ հայ տարաբաղդ. ժողովրդեան գլուխ, այս անձը՝ շատ ազգայնոց չարիք և տառապանք հասուցած է, և թերեւ շատ անմեղ արեան իյերկիր հեղուելու պատճառ եղած է: Ասկէ երկու տարի յառաջ սոյն գիւղի եկեղեցւոյ գուռը մարդկային կղկղանքներով սրբապղծեց, հայ ազգայինէ մը 200 ոսկի բռնի առաւ, մօտերս ալ քաղաքացի Յակոբ անուն ազգային մը երբ նոյն գիւղ առևտուրի կերթայ — զի գիւղ կիսով չափ Հայ են — շէխ անկէ երկու ոսկի տուրք կուգէ իբրեւ մաքս, որ կը տիրապետէ նոյն գիւղին. երբ յիշեալ ազգային, կը պատասխանէ թէ քովդ ունեցած տասն ոսկին քեզ բաւ չէ՞, ա՛լ կուգես, շէխ չը լսելով, գաղանօրէն իւր սպասաւորներուն կը հրամայէ որ բանտ ձգեն, ու երբեկոյ եղած ժամանակ, շէխ իր անգուծ ձեռքով յիշեալ ողորմելի ազգայինն այնչափ կը ծեծէ, որ կիսամահ գետին կիյնայ, ասով ալ իւր գաղանային բարկութիւն չը վերջանալով, իւր Գուրդանի կրօնաւորներուն (սօղթաներուն) կը հրամայէ — որ շարունակ իւր աւազակիցներէն — բռնեցնուի և աքաջիով դիտուն և թիկունքին դարնել, և այնչափ անդթաբար կը զարնեն, որ կըսկըսի բերնէն ու քթէն արիւնը վաղել, և վրան եղած 30 ոսկին ալ կառնեն. երբ առաւօտ կըլլայ գիւղացիք կը լսեն կուգան շէխին 6 ձերմակ մէծիտ կուտան և շատ մը աղաչելով հազիւ հազ կազատեն նորա գիշատիչ ճանկերէն, և այսօր սաստիկ հիւանդ է:

Այս ամբարիշտ շէխ արքունի հրովարտակաւ ինն գիւղ ունի, իւրաքանչիւր գիւղ 40-50 տունէ կը բաղկանայ, նոյն գիւղերու բոլոր հասոյթը իրեն կը հասնի, որպէս թէ վանք (թէքէ) ունի, և մեծ ծախուց ենթակայ, ուտեստի բերեալ արմաթներէն զատ օրական 60 կտոր օճառ կը վատնուի, մինչդեռ այսօր 10 տրամ ալ չգործածուիր, անձ՝ այսպիսի խաբեբայութեամբ տարեկան մեծ գուամար տուրք մը իւր գաղանային կողորդ կանցունէ, տէրութեան գանձին մեծ մնաս մը տալով՝ մինչդեռ տէրութիւնն այսօր գանձի մասին մեծ պէտք ունի, ասիկա ճարպիկութեամբ յաջողուցած է իւր խարդաւանակիցներէն մէկն ամէն տարի Պօլիս խրկել և իւր հրովարտակը նորոգել տալ. այս շէխ թէքէ ունի ոչ թէ աղքատաց և ճանապարհորդաց բուժարան և պատասխարան, այլ աւաղակաց այր, և 10-20 ամբարիշտ և մարդախոշոշ սօղթայներուն օթարան և բնակարան:

Թուէս երկու օր յառաջ, քաղաքէս երկու ժամ հեռի, Դուլթկայ մէյտան ըստած տեղ երկու ազգայինք քիւրտերէն կողոպտուելով, մէկն ալ սաստիկ վիրաւորուած է մերձ ի մահ:

Մօտերս քաղաքէս 5 ժամ հեռի, Բըղնունեաց նահանգի Թեղութ գիւղի առնթեր քիւրտեր — թերեւս մօրօտաներ — կարաւանի մը վրայ յարձակելով, տասն եղ ձերբակալէն ետք, քանի մը ազգայինք ալ կը կողոպտեն:

Մօտկանու նահանգի ազգայնոց պաշտպանութեան համար գնացող զօրքեր, Մցու գիւղի մէջ հայ երիտասարդ մը բռնութեամբ ընկուղի մը ծառ հանելով, քարով վար կը բերեն, և կը մեռնի, ժողովուրդը սոցա այս անվայել ընթացքը տեսնելով, և միևս կողմէն ալ քիւրտի աւերը օր ըստ օրէ սաստկանալով, և դողցես առաջինէն աւելի վատթարագոյն կերպարանք մը գտնելով, յուսահատութենէն վայրատիլ սկսած է:

Վերոյիշեալ գաղանաբարոյ շէխը քաղաքիս Գաղաքիկան ժողովոյ ատենագալիւր Դասաբեան Մուրատ Էֆէնտիին նոյն գիւղի մէջ հորած ցորեններէն, ինքնագլուխ 100 քիլէ ցորեն հանած է, նոյնպէս նոյն ժողովոյ անգամակից Պակալեան Սիմոն աղային տասը հազար դրշի չափ առնելիք իւր կողմ անցուցած ըլլալով, տալու ընդդիմութիւն կը ցուցնէ, և երբ վերոյիշեալ ազգայինք այս մասին կառավարութեան դիմեն, հարրստահարիչն շէխ ըլլալով, Տէրութեան պատժոյ օրինաց տրամադրութենէն ազատ կը թողնուի:

Տեղւոյս զօրքեր օր օրուան կը կուռին ազգայնոցս հետ. երէկ գիւղացի խեղճ հայ ազգային մը այնչափ ծեծեցին, որ իշու վրայ դրած իր տուն տարան: Ոստիկաններն ալ զօրքերու այս ընթացքէն օրինակ առնելով, և անոնց հետ ընկերանալով դրաստներ պահակ բռնելու պատրուակաւ թէ գիշեր և թէ ցորեկ ճանապարհներու անցքեր բռնելով թըշուռառ գիւղացիներ անողորմաբար կը չարչարեն և կը կեղեքեն:

6 հոկտ. 1878 Բաղէշ

* * *

. . . Խմբագիր Տէր

Ներկայս Զեր պատուական թերթի մէջ հրատարակելիդ կը խնդրեմ, կանխաւ նուիրելով խոր շնորհակալեացս հաւաստին:

Այն տխուր հարկ, որ կը ծանրանայր վերաս դրեթէ մի և կէս ամէ հետէ, այսօր կը թերթի մասամբ:

Մահել հոգ զիւր մշակ քրտնալաւառակ չըսեմ բարեբար, տարագիր և գլխապարտ մատնելու յանդուգն և անօրէն վորձովն չամաչեց մի ապերասան ընթացի մէջ, և չարախօսութիւնն ընտրելով իւր օգնական՝ մի յիմարական և վատշուէր վառաց բարձրացումն անմեղին դատապարտութեան մէջ կը վնասուէր:

Քաղաքագէտն անխիղճ էր և անհեռատես, ուստի և անսաց ամենայնի մի տխուր և հակակիր հոգիով:

Սակայն ճնշումն ալայթում կարտադրէ, և յիմարին գործը իմաստունին դափնին կը բոլորէ գեղաշուք :

Մինչդեռ գործն անկատար է և նըպատակն դէթ արտաքին կերպարանով իւր իրականէն հեռի, տարակոյսն ընդհանուր կը լինի և անհաւատութիւնն կը տիրէ ամէն ուրեք . յայնժամ եթէ ուղիղ և ճշմարիտ սկզբունքդ պաշտպանես ջերմիւ, յամառ կանուանեն զքեզ, եթէ խորհրդածութիւններդ խոր և շրջահայեաց լինին, ինքնահաւան, իսկ եթէ գործնականը արտաքին երևոյթէն նախադասես, անխոհմ. եթէ մուրաւ անպատիւ, եթէ մերժես՝ ամբարտաւան, յաջողութիւնը ժամանակին, և արդիւնն ալ ոսկւոյ բեռնակիրին կը տան . իսկ անձնուէրին շատ իսկ է յանդուգն մըրցանակ, անսուղ կեանք . և ապա սառ գերեզման . . . :

Քղանցապաշտութիւնն մեծագոյն մաս կը կազմէ, դեռ դարը մութ է յոյժ, վայրենի և անդր մարդկային իրաւանց ապրիլն խոհեմութիւն կը համարուի . ինկնողին քիչեր խիստ քիչեր ձեռք կը տան :

« Բռունը յալիշտակէն զարքայութիւնն . ըսաւ Քառամատենի երկնային հեղինակը :

« Իրաւունքը հզօրագունին են » . հաստատեց գիւանագէտը :

« Սպասել և յուսալ » գրեց փորձառուն : Գործել ապա յուսալ . է՞ր չը լինիր այս ալ իմ հաւատ :

Տարին սահեցաւ և դեռ կօտարինը հեռու այն անձկալի միութենէն, ում այլը ըստինքն անուն կը տան . իսկ ես երջանկութեան գերագոյն տաճար կանուանեմ զայն, ուր մայրն ու մանուկ, գոգարարչի և արարածի սրբաղան պատկեր, իրար կը փարին մի այնպիսի պաշտումով, որ մեր տկար դեռ անուն չէ ունեցած, ուր կայտառ մանկտին սահելով մայրական գրէն՝ կը գայ հայրական ստեանց պլլուիլ իւր մատաղ բաղկօք . . . ո՛հ, ալ չի խօսիմ թոյլ շնորհեցէք ինձ . . . միայն թէ գան բարեկամք, գան դնել զգայուն մատն որդեգիրի սրտին վրայ, ճանաչել թէ՛ որպիսի տրոփին անդ զարկը, երբ ձախող բաղդին առջև անպաշտպան կստիպուի թողուլ մի անօգնական տղեկ որ մայրական փափուկ և անդորթ երեքէն զատ ոչինչ ունի ապաւէն և ում գուցէ չը պիտի գթան նորա, որը չգթացին իւր հօր տարապարտ . . . :

Փոթորկալից օր մ'էր, երբ հասանք վոսփորոնի եզրը . երկաթներու կուռ օղակներ ծանրացած էին մեր թևաց ու դնացից վրայ, ուտելու ձեռք, լուծելու համար ոտներ կը պակսէին մեզ . ամօթն ու պատիւա հարկ էր թողուլ մեզ իսպառ . այլ վայրենի լինելն անկարելի էր :

Նօթին ու ընտան օգոստոս ամսոյն մէջ իսկ զուրկ կապրի . ժամանակը ձգմեռ էր . երկին ձիւն կը բրթէր . մի տարտամ յոյս և ծանրագին նախատակ միայն էին մեր քաջալեր, իրաւունք էր մեր ծածկոյթ, և արդարութիւն՝ մեր հաց :

այսպէս մեայաք չորս մթին և խոնաւ պատերու մէջ :

Այլ վիշտն թեթեւացաւ կարի, սփռվանքի Հրեշտակն գայր իւր երկնային մատերով դթութիւն ծաւալել մեր վրայ . մի եղական ոգւոյ էջն և օգն քաջալեր տուաւ մեզ և մխթարեց լիովին : Սա՛ արդեամբ և գործով, Աստուծոյ և ապագային կը վերաբերի, և նախասահմանուած է լուծել դարաւոր մի գերութիւն . և ինքն ուսոյց թէ գերեզմանը մահ չէ . շնչելը՝ բնաւ կեանք . կեանքն անսահման է — . ապագայն :

Դարերը դարաւոր են . ամուլը կը ծնին, վատերը կապրին, այո՛, բայց անիծից սահմանին մէջ միայն : Ժամանակը յղի է և կերկնէ . ժամերն ու վարկեաններ իւրեանց ծնունդն ունին . նոյնքերի տասերորդ օրն ալ իւր ծնունդըն ունեցաւ . հարիւրաւոր ընտանեաց ուրախութիւն բերաւ նա : Զէյթունցի հայուն ընդհանուր ներողութեան օրն էր այն . օրհնեալ բարերարութիւն . . . :

Այդ ներողութիւն որ արդար էր յոյժ, մեզ ալ հանեց մի բաժին . և ա՛լ այսուհետեւ լերանց և ժայռերու տարագիր դաւակը ուրախութեամբ պիտի ողջունէ իւր Հայրենի տան սահմանը՝ տալով բիւր շնորհակալիս և օրհնութիւնս նոցա, որը խնամեցին գթառատ մի քանի տարապարտ արքայականներ . Աղգնձասեմ ողջոյն և իւր անուկ առատաբուլ, որը ամբողջ մի տարի ցուրտին, տօթին և զրկանքին դէմ պաշտպանեցին զմեզ հզօրապէս . նամանաւանդ խոնարհ և խորին շնորհակալութիւնս առ ճշմարիտ հայրըն մեր և համայն Հայուն ներսէս սըրբազան, որ առաւել քան զոր հարկն էր սիրովեց զմեզ իւր հայրախնամ գթովն անսահման թէ ի բանտի և թէ յաղատութեան :

Պարտ է նուիրական և տալ խորին շնորհակալութիւն Մայր եկեղեցւոյ Սըրբակրօն Հարց և պատուարժան Թաղական Տեարց, որք իւրեանց քաղցր հիւրընկալութեամբ ընդ երկար պատուասիրեցին զմեզ և ի մասնաւորի Մեծ. Յովակիմ էֆ. Ֆեներճեան որ բաղմիջ օգնեց մեզ անձնապէս և Մեծ. Միքայէլ էֆ. Ընթապապեան, որ անձնապէս օգնելէ զատ նաեւ հանգանակութեամբ մը մխթարեց զմեզ, մաւօք սրտի կը յայտնեմ թէ սոյն էֆէնտիի հանգանակութեան նկատմամբ ոմանք չարամիտք զանազան տարածայնութիւններ հանեցին և ընդունայն լիովին . ահաւասիկ ի ստորեւ կը հրատարակեմ այն հանգանակութիւնն յայտնելով նաեւ շնորհակալութիւնս Մեծ. նուիրատուաց, որք մեզ նըկատմամբ ևս, որպէս այլոց, կարի առատասիրտ դռնուեցան :

26 նոյեմ. 1879 Յարութեան Յ. Պօլիս

Ահաւասիկ յիշեալ հանգանակութեան արդիւնքը :

Միքայէլ էֆէնտի Ընթապապեան 400
Ռուբէն » Սէմէրճեան 100
Դրիգոր » Պլլատանեան 40

Տիմիթրարի էֆ.	Բարտիւլան	200
Կ. Գ.	» Թարագճեան	26 73
Դառնիկ	» Սէմէրճեան	60
Քօսթաքի	» Լամպրիտիս	20
Նաղարէթ	» Ֆրէնկեան	20

Մուշէն՝
ՀԱՆԳԻՍՏ ԵՄՔ

Եկեղեցիներ կողոպտուեցան, քանդուեցան, թալնուեցան և պղծուեցան՝ քոյ հանգիստ եմ :

Վանքերէն ոմանք կողոպտուեցան և ոմանց սպառնալիքներ կը լլան՝ քոյ հանգիստ եմ :

Դերեղմանաքարեր ջախջախուեցան և նորաթաղ մեռեալներ հանուելով յօշոտուեցան՝ քոյ հանգիստ եմ :

Կառավարութեան ժողովականի մը բերնօք նոյն իսկ կառավարութեան ատենին մէջ ԽԱՉերիս հայհոյուեցաւ՝ քոյ հանգիստ եմ :

Վարժապետք և դպրոցական աշակերտք կհայհոյուին և կծեծուին՝ քոյ հանգիստ եմ :

Նոր հարսեր առեանդուեցան, կիներ պղծուեցան և լկուեցան՝ քոյ հանգիստ եմ :

Աղջկունք առանդուելով, առանց օրինական պայմանները գործադրուելու տաճկացուցին՝ քոյ հանգիստ եմ :

Վաթսունէն աւելի հայեր սպանուեցան, անհամարներ վիրաւորեցան ու խեղանդամ մնացին՝ քոյ հանգիստ եմ :

Առաջնորդարանի կողմանէ ի կարին զրկուած «այն» Մուշէն Յ ժամ հեռաւորութեամբ սպանուեցաւ և գրերը կողոպտուեցաւ՝ քոյ հանգիստ եմ :

Մեր, և մեր անասնոց պարէնն եզող ցորենի և խոտի դէզեր ու յարգով լեցուն մարագներ կայրուին՝ քոյ հանգիստ եմ :

Մեր ձիերը, գոմէշները, եղները, կովերը, ոչխարները դաշտէն կը քշուին կը տանին մեր աչաց առջև՝ քոյ հանգիստ եմ :

Տուներ կպատուուին, յայտնի և գաղտնի գողութիւններ կը լլան՝ քոյ հանգիստ եմ :

Պատուաւոր անձինք շուկայի մէջ և այլուր կգանակոծուին՝ քոյ հանգիստ եմ :

Քիւրտերը գիւղերը ցրուեալ, անօթի գայլի պէս աղքատաց կալերը կը լափեն՝ քոյ հանգիստ եմ :

Կանայք այգիներու ճամբաները կը կողոպտուին՝ քոյ հանգիստ եմ :

Դիւղացիներ իրենց այս գործին ժամանակ, գաղթականաց փոխադրութեան սայլ չկրնալ տալերնուն համար չղթայաւապ կբանտարկուին՝ քոյ հանգիստ եմ :

Չէրէս գաղթականներ իրենց դաշտին զօրութեամբ Հայ գիւղօրէից մէջ զետեղուել կուղեն՝ քոյ հանգիստ եմ :

Կառավարութեան պաշտօնէից և ոստիկանաց յայտնի և աներկիւղ կաշառակերութեան երեսէն աղքատացանք, սընանկացանք՝ քոյ հանգիստ եմ :

Աշխարհի սարսափ պատճառող ոճրագործ քիւրտեր բանտէն արձակուելով աւելի քան զառաջինն կգործեն՝ քոյ հանգիստ եմ :

Խաչ աղանձ 12 տարեկան աղջիկ մը կը բռնաբարէ՝ Բայ Կանգին Եմ :

Նեֆէր մը Պաթման նահանգի Հէզնի գիւղի բէսը կ'սպաննէ՝ Բայ Կանգին Եմ :

Զօրքէն տարապարհակ կլարուիմը , կհայհոյուիմը և զօրանոցին մէջ բարձրաձայն և եղանակաւ Տէր ողորմեայ ըսուելով մեր Եկեղեցին կծաղրուի՝ Բայ Կանգին Եմ :

Պաշտօնէից կողմանէ այս ամէնը տեսնուած ատեն « ձեզ հետ այսպէս վարուիլ կվայելէ » կըսեն՝ Բայ Կանգին Եմ :

Շէխերէն , քրդերէն զաղթականներէն կը նեղուիմը՝ Բայ Կանգին Եմ :

Վերջապէս ընկից և պատուոյ անապահովութեան մէջ գտնուելովս հանդերձ , ոճրագործաց աւելի մեծ փառ մը (եթէ փնայ) չհասցունենէն կը հետեցունեմը թէ նոքա խղճի տէր մարդիկ են եղեր , և երբ տեղական կառավարութեան անտարբերութիւնը անգործութիւնը և անփութութիւնը կը տեսնեմը , բարձրաձայն կըսեմը թէ ԱՍՏՈՒՄԻՎ ԿԱՅ ՈՐ ՀԱՆԳԻՍՏ ԵՄԻ :

Լեւոնտէր

21 սեպտ. 1879

ի Մուշ

Երէկ Սպարապետի դուռը սոսկալի ոճիր մը գործուեր է : Ձեքէզ Ալի անուն զինուոր մը որ Կէրէզ գրուած է եղեր , Տարը-Շուրայի Առողջապահական Յանձնաժողովէն քննուելով , ստուգուեր և ծանուցուեր է իրեն թէ ինքը ֆիզիքապէս անկարող է . այսինքն չեւէր ելած է . մարդը ասոր վրայ բարկանալով , դաշոյնը կը քաշէ և « տեսէ՛ք անկարող եմ » ըսելով նախ նախագահ նուրի փաշան , ապա Ֆաիզ փաշան և ամենէն վերջը Մարգօ փաշան (որդին) կը վերաւորէ անընդմիջաբար հարուածներ տալով : Պաշտօնատան ամբողջ մարդիկ իրար կանցնին . իսկ ոճրագործը կը յաջողի դաշոյն ի ձեռին պաշտօնատունէն դուրս փախելու . սակայն հարկւրապետ մը ետեւէն վազելով , հետը կը կռուի , և թէև վէրք մը կընդունի , սակայն ոճրագործին գլխուն հարուած մը տալով , զայն գետին կը տապալէ և կը ձերբակալէ : Ոճրագործը քննութեան ենթարկուեր է . իսկ վերաւորեալը ծանր վիճակի մէջ են եղեր :

— Կորչաքօֆ իշխանը Գերմանիոյ կայսեր ներկայացեր է :

— Ռուսիոյ մէջ ազատական սահմանադրութիւն մը պիտի հրատարակուի եղեր : Այս առթիւ Պետական խորհրդոյ անդամը բոլոր նախարարը և զեականք մեծ ժողովի մը հրաւիրուած են եղեր որ փէթըսպուրկի մէջ պիտի դուստրի :

— Կուսիներէի խնդիրը տակաւին չը վերջացաւ . Ահմէտ Մուլթար փաշա երէկ հոն պիտի հասնէր 15 վաշտ զօրօք , որոյ չորսը Գարատաղի զօրաբաժին մ'ալ համախմբեալ է ,

ՕՐ ԱՅՈՅՅ 1880

ՏԵՐ ԵՐԵՄԻԱՅԻ

Գին մեծիտ դրամ 1 դրոշ

ՕՐԱՅՈՅՅ 1880

ԳՐԱՍԻՐԱՅ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Գին մեծիտ դրամ 1 դրոշ

ՕՐԱՅՈՅՅ 1880

ՍՈՒՐԲ ԵՐՈՒՍԱՂԻՄԱՅ

Գին մեծիտ դրամ 1 դրոշ

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՕՐԱՅՈՅՅ 1880

ԶԱՐԴԱՐԵԱՆ

Գին մեծիտ դրամ 2 դրոշ

Կը ծախուին ամեն գրավաճառաց քով . և Զարդարեան վաճառատունը վաւերացեալ Հիւանդանոցի կնքով . ընդարձակ օրացոյցը կը պարունակէ 80 երեսէ բաղկացեալ յաւելուած մը այլազան եւ կարեւոր նիւթերու , որք են , Գաղաքավարութիւն , Զարդարանք , ու Մաքրութիւն , Շէնք չնորհքի վրայ ընդհանրապէս . Այցելութեան վրայ , Նամակագրութեան , Հաց-կերոյթ տալ , Սկզբունք նպիկտետոսէն քաղուած . Կիրքերու վրայ առողջապահական տեսութեամբ . Բարկութիւն , Վախ , Տխրութիւն կամ վիշտ . Նախանձ , Յուսահատութիւն : Այլ եւ այլք , Մանրալէպք , Կարծեցեալ մահ , ինչ ինչ պտուղներ երկար ատեն պահելու կերպեր : Զուարճալիք , Երգ պանդուխտ պատանեկի , Ծիծեռնակ :

ՀՐԱՍԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

Ն. ՏԵՐ ՂԵՌՆՈՒԴԵԱՆ

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՁՈՒ

Այբեկարան եւ սկզբնական ընթերցարան Մանուկներու համար

Ա. ՏԱՐԻ

(Եօթնորդ արդարանքնէն արդարանքն)

1879

Մայրենի լեզուի առաջին մասը որ Պօլսոյ աշխարհաբանի վերածուելով հրատարակուած է այսօր , արդէն Ռուսահայոց դպրոցներու համար մինչեւ եօթնորդ տալագրութեան հասած է : Ընտիր գործ մ'է չորս տարուան ընթացքի բաժնուած որք հետդիտէ պիտի հրատարակուին : Մեծապէս կրնայ օգտակար լինել աղջկային վարժարանաց :

Կեդրոնատեղին է Արարատեան Ընկերութեան գրասենեակը , Կալաթա , Կէօչէ-Օղուխան թիւ 13 , կը գտնուի նաեւ Հայ գրավաճառաց քով : Գին 3 դահեկան արծաթ :

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՁՈՒՄ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻՈՅ

Վերոյիշեալ գրասարքին բացատրական ձեռնարկն է որ կը ծառայէ գլխաւորաբար Ուսուցիչներու եւ ծնողաց գործածութեան :

Գին 7 դահեկան արծաթ

ՄՏԱՄԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

ԸՍՏ ԲԷԼԻՍԻԷԻ

(Մայրենի ոճ)

ՄԱՍՆ Բ.

Գատողութիւնք եւ տրամախոհութիւնք իրաց եւ էակաց վրայ օրինակք եւ նիւթք բերանացի եւ գրաւոր հրահանգաց 7 էն 10 տարեկան աղայոց համար :

Թ. ԹԵՐԶԵԱՆ

Սոյն գրքոյկին Ա. մասը մեծ ընդունելութիւն գտած ըլլալով , Բ. մասն ալ ի լոյս ընծայեալ է այս անգամ . հեղինակը լաւ ընտրութիւն ըրած է եւ շատ յարմար է աղղ . վարժարանաց մէջ իբր գրասարքը գործածուելու :

Կը ծախուի բոլոր գրավաճառաց քով ի գին հինգ դրոշ :

Ժողովրդական փիլիսոփայական Բառարանս , որ այս տեսակ առաջին գործըն է մեր աղղին մէջ , Եւրոպական արգի փիլիսոփայութիւնն Հայ ժողովրդեան փոքր ի շատէ ծանօթացնելու նպատակաւ յօրինուած և ի լոյս ընծայուած է իւրեւ նախափորձ : Կը վաճառի Պօլսոյ բոլոր Հայ գրավաճառաց քով , ինչպէս և Բերա Պ. Վայսի գրատունն — արծաթ հինգ դահեկան :

Հեղինակին հասցէն է՝

Պ. Ա. Արարատեան ,

Դասատու փիլիսոփայութեան և ընդհանուր պատմութեան .

Կոստանդնուպօլիս Ղուկասեան գրատուն Եէնի ճամբ , Զիլինկիրէր ճատտէսի , թիւ 2 :

ՊԱՏԻԵՐԱԶԱՐԴ

ԸՆԹԵՐՅԱՐԱՆ

Ի ՊԷՏՈ ԴՊՐՈՅԱՅ

Յօդք

Ե. Մ. ՍԻՐԱՔԵԱՆ

Ահաւասիկ առաջին գրասարքը մը ընթերցանութեան , որ աղայոց հասկացողութեան յարմար բարոյալից եւ զբօսալի նիւթեր պարունակէլէ զատ , քսանի չափ յատկապէս փոքրագրեալ պատկերներով ճոխացեալ է :

Սոյն գրքոյկը 112 երեսէ բաղկացեալ , մաքուր կերպով տպագրեալ եւ կաղմեալ ըլլալով , կը ծախուի Եէնի-ճամբ , Զիլինկիրէր ճատտէսի թիւ 2 . Ս. Ղուկասեան գրատունը և սուրիշ գրավաճառաց քով :

Գին 2 1/2 դրշ . արծաթ :

ԹՈՐՈՍ ԱԶԲԱՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՃԱՄԲՈՐԴ

Գ. Վ. ՄԵՆՆԻՔԻՆ

ՄԱՍՆ՝ ԱՌԱՋԻՆ

Հեղինակը , որ ծանօթ է իր տղ և այլ գրաւոր գեղեցիկ ու պիտանի երկիրով , այս անգամ ի լոյս ածից իր անցեալ տարւոյ ի Հայաստան բրած ուղեորութեան մէկ մասն , հարկ չ'կայ ըսելու թէ որքան հետաքրքրական է ամեն Հայուն համար տեղեկանալ Հայրենեաց և հոն բնակեալ հայոց աղղային քաղաքական և մտաւորական կենաց մասնաւորապէս մեր օրերու մէջ :

Թէպէտ իբրեւ ուղեոր կը պատմէ իւր տեսած գիտած իբրեւ , անձեր և տեղեր բայց և իբրեւ Հայ հեղինակ և հայրենասէր հոգի՝ զգացմամբ լի իմաստուն գիտաղութիւններ կընէ , հանդերձ ըստօրոգրութեամբ տեղեաց և յատկապէս վաճառքից ու պատմական վայրաց , ծանօթութիւն կուտայ զանազան ցեղերու և կենցաղավարութեանց վրայ և այլն : Ուրիշ կողմանէ ալ մեծ առաւելութիւն մը ունի , այն է ձեռագիր մատենից յիշատակարանները և ցանկը և ի վերջոյ՝ Հայոց նշանագրերէն մաս մը Գինն է կէս մէծիտ :

Կը վաճառուի Մերձան Վ. Յ. Մարգարեան գրավաճառի խանութը , և Եէնի-ճամբ փողոցը Ս. Ղուկասեանի գրատունը և ամէն Հայ գրավաճառաց քով :

ՏԵՐ-ԽՄԲԱԳԻՐ

Մ. Յ. ՄԵՆՆԻՔԻՆ

ՏՊԱՅՐ. Ս. Ղ. ՊԱՐՏԻՉՊԱՆԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿԵՐ Րիգա փաշա խան թիւ 3